

ISKUSTVA GRUPNOG ANALITIČARA U MULTIKULTURNIM I TRANSKULTURNIM ASPEKTIMA GRUPNE PSIHOTERAPIJE

/ THE EXPERIENCES OF GROUP ANALYST IN MULTICULTURAL AND TRANSCULTURAL ASPECTS OF GROUP PSYCHOTHERAPY

Ivan Urlić

SAŽETAK / SUMMARY:

Nužnost odnosa s drugima od početka postojanja ljudskog bića ukazuje na važnost kulturnih utjecaja, koji nakon zadovoljavanja osnovnih bioloških potreba i emocionalne intersubjektivne razmjene i razvoja privrženosti dovode na scenu kulturu grupe kojoj osoba pripada. To prepletanje biološkog i kulturnog, unutarnjeg i vanjskog, projekcije unutarnjeg prema vanjskom i dojmovi koje vanjski elementi ostavljaju na unutarnji svijet pojedinca čine proces oblikovanja ličnosti, osobnog i grupnog identiteta u svim složenim međusobnim odnosima. Ovaj rad odnosi se na načine na koje kulturni utjecaji uobličuju izražavanje osjećanja, doživljavanja, mišljenja i reagiranja pojedinaca unutar njihovih grupa i etničkih grupa te na načine na koje se ti procesi zrcale u radu s grupama.

/ The necessity to relate with others from the very beginning of existence of human being indicate the importance of cultural influences that after basic biological needs and emotional intersubjective exchanges have been satisfied brings to the scene culture of the group they belong. This intertwining of biological and cultural, inner and outer worlds, and projections of the inner towards outer and impressions that external elements bring into internal world of a person represent the process of forming of a personality, personal and group identity in all their complex interrelationships. This paper relates to the ways on which cultural influences shape expressions of feelings, experiences, thinking and reacting of persons inside their groups, and ethnicities, and on ways in which these processes mirror when working with groups.

KLJUČNE RIJEČI / KEY WORDS:

grupna psihoterapija / group psychotherapy, utjecaj kulture / cultural influences, transkulturni aspekti / transcultural aspects, supervizija / supervision

Ivan Urlić, neuropsihijatar, edukator iz analitičke psihoterapije i grupne analize, član Instituta za grupnu analizu / neuropsychiatrist, educator in analytical psychotherapy and group analysis, member of the Institute for Group Analysis

UVOD

Kad je riječ o kulturnim aspektima izražavanja fizioloških i patofizioloških, psiholoških i patopsiholoških ishoda moždanih funkcija u njihovu međudonosu riječ je zapravo o kulturnim aspektima izražavanja pojedinca, grupe i velikih grupa. Na tom području odražavaju se specifične izražajne mogućnosti, uobičajene i posebne, koje u psihopatološkom spektru procjenjujemo od neurotskih preko graničnih do psihotičnih. Kulturni obrasci sredine u kojoj se to događa umnogome utječu na način komunikacije koji je osobama iz istog kulturnog kruga razumljiv, a drugima se može činiti bizarnim, u osnovi nerazumljivim.

Grupa se kao zrcalo individualnih karakteristika i očekivanja te kao prenositelj kulturnih obrazaca s naraštaja na naraštaj pokazala pogodnim medijem i za liječenje različitih psihopatoloških aberacija i za istraživanje. Iako je primjena grupe kao terapijskog medija bila ponajprije namijenjena osobama s neurotskim poteškoćama, bilo da su one izazvane neodgovarajućim odnosima ili traumatskim situacijama *per se*, s vremenom se u modificiranom obliku počela primjenjivati i za grupe osoba s psihotičnim poremećajima te drugim psihopatološkim manifestacijama. Svaka grupa razvija svoju grupnu kulturu i u tom je smislu neponovljiva. Međutim, psihijatrija i psihologija

istražujući znanstvenim metodama psihičke promjene koje rezultiraju određenim psihopatološkim manifestacijama nalazi zajednički nazivnik za izražavanje određenih emocionalnih stanja i potreba, od uobičajenih za većinu određene grupe do psihopatoloških. Taj zajednički nazivnik znanstvenog pristupa psihološkim i psihopatološkim fenomenima spada u transkulturni aspekt znanstvenog pristupa fenomenima psihičkog funkcioniranja. Zbog toga transkulturna psihijatrija i psihologija trebaju poticati interdisciplinarnu razmjenu među antropolozima, psiholozima, psihijatrima i socijalnim radnicima u smislu dubljeg i kontinuiranog istraživanja.

Svjedočimo velikim kretanjima ljudi različitih kultura prema obalama i velikim urbanim aglomeracijama motiviranim ekonomskim i/ili političkim prilikama i potrebama. Na primjerima iz vlastitog iskustva prikazat ću područja transkulturne psihijatrije u kojima se ne traži samo profesionalna procjena nego i razumijevanje različitih kulturnih izražavanja, odnosno različitih mentaliteta.

PROJEKTIVNA IDENTIFIKACIJA I TOTALITARNA KULTURA

Jedna od baltičkih zemalja, Estonija, lingvistički pripada ugro-finskoj grupi, ali u kulturnom smislu bila je pod

višestoljetnim utjecajem njemačke kulture. Nju su pronosili Teutonski vitezovi i Hansa liga kojoj su pripadala čak četiri estonska grada. Tako je mala Estonija bila važno križanje kulturnih utjecaja istoka i zapada. Povijest 20. stoljeća bitno su označili Drugi svjetski rat, njemačka nacistička okupacija i sovjetsko „oslobođenje“. Kako bi se moglo razumjeti društveno i političko ozračje sovjetske Estonije treba se prisjetiti staljinističkog terora.

Kolege iz Estonije upoznali smo u Interuniverzitetskom centru Dubrovnik. Kolegica i ja bili smo pozvani u Estoniju da prikazemo rad sa grupama vođen prema grupno-analitičkim principima. U sovjetsko vrijeme kojem se približavao kraj gradovi su izgledali pusto i sumorno, a ljudi tužni, rezignirani i u očekivanju promjena.

Predavanja i iskustveni rad sa grupama održavali su se u bivšoj sovjetskoj vojnoj bazi na obali Finskog zaljeva, koja je bila prekrivena snijegom i ledom. Ambijent je izgledao idilično, a sudionici su bili zainteresirani.

Približavao se kraj posljednje seanse grupnog iskustvenog rada. Mnogi su izražavali žaljenje što je rad s njima tako brzo prošao i što nisu vidjeli načina da se u dogledno vrijeme nastavi. U grupi je nastala duga, tjeskobna šutnja. Želeći podcrtati uzrok separacijskih

poteškoća i frustriranosti te želje za učenjem novoga kazao sam da izgleda kao da se sad u grupi ne vidi izlaz iz situacije. Za izlaz sam upotrijebio estonsku riječ koja je pisala na osvijetljenim tablicama, a značila je „izlaz za nuždu“. Grupa je pokazala za mene potpuno neočekivanu reakciju. Sudionici kao da su se skamenili. Budući da se neki članovi grupe nisu pouzdavali u svoje znanje engleskog jezika, govorili su na materinjem jeziku, a netko bi prevodio. Nakon moje intervencije čuli su se tjeskobni glasovi u smislu da ja razumijem estonski i da bi se moglo proćuti što su oni sve govorili opisujući sovjetsku vlast u Estoniji. Strah i nepovjerenje zavladaše grupom. Nije koristilo ni što sam pokazao na svjetleće natpise iznad vrata. Ipak, imali smo još vremena da „izlaz za nuždu“ pretvorimo u malu igru na račun straha i nepovjerenja koji su bili svojstveni režimu na umoru i koji su duboko prožimali članove grupe.

Komentar

Iracionalni strahovi mogu poprimiti iracionalni karakter u okviru duboko usađenog straha uvjetovanog trenutačno prevladavajućom kulturom. U navedenoj grupi bili su samo Estonci, a njihovi kolege Rusi koji žive u Estoniji nisu bili pozvani. Ni to nije bilo dovoljno da se članovi grupe oslobode

straha od djelovanja policijskog aparata i tajnih službi sovjetskog režima. Moji kasniji posjeti Estoniji rasvijetlili su mi mnogobrojne aspekte tog terora nad civilnim stanovništvom i specifične kulture u kojoj su ljudi dolazili do takvog stupnja autocenzure misli da se nisu usuđivali pitati ni za članove šire obitelji koji su „nestali“. Bila je riječ o transkulturnom fenomenu koji je, koliko sam mogao uočiti, zahvatio najmanje tri naraštaja, prekidajući transgeneracijski prijenos osobnih i obiteljskih povijesti te s njima povezanih emocija. U kasnijem nizu predavanja, kad je zemlja bila slobodna i kad smo obrađivali temu PTSP-a, neki od slušatelja imali su potrebu da se upitaju što znače praznine u obiteljskom sjećanju, a vraćali su se sljedeći dan s pričama o progonstvima i prijetnjama koje su zatvarale usta naraštaju koja se s tim ozračjem prvi susreo. (Nobelovka Herta Müller opisuje ozračje terora i depersonalizacijske procese u Rumunjskoj u vrijeme Ceausescua u knjizi „Da mi je bilo jutros ne susresti sebe“ i drugim djelima.)

KULTURA SRAMA I MULTIPLE DISOCIJACIJE

Sa stajališta zapadne kulture koja se u svojem etičkom i afektivnom aspektu prepoznaje kao kultura krivnje, moj bo-

ravak u Japanu i sudjelovanje u radu grupa u različitim psihijatrijskim ustanovama zapadnog i japanskog tradicionalnog stila bio je susret s kulturom srama. U jednom od tih susreta pokazale su se obje kulture na paralelan način. Bila je riječ o superviziji terapijskih timova specijalne bolnice za pacijente koji boluju od psihoze.

Profesionalne aktivnosti u toj bolnici bile su organizirane tako da su timovi osim supervizije vršnjaka imali jedan supervizijski dan mjesečno sa supervizorom koji je dolazio izvan ustanove. Bila je riječ o maloj bolnici kapaciteta oko trideset pacijenata, s dovoljnim brojem liječnika, sestara, socijalnih radnika i drugih terapeuta, koja je vrlo lijepo izgledala i koja je bila dio mreže posebnih bolnica za pacijente s „teškim dijagnozama“.

Odmah nakon ulaska u zgradu i ritualnih dubokih naklona s domaćinima približila mi se jedna mlada žena, bjelkinja. Obratila mi se na francuskom i rekla da se zove Danielle. Potužila se da ju je majka smjestila u ustanovu protiv njezine volje. Tvrdila je da se radi o grešci i da ona zna da joj ja mogu pomoći jer govorim francuski. Osoblje je nije moglo spriječiti da ostane u mojoj blizini. Nastojeći naći izlaz iz te situacije na njezinu jeziku rekao sam joj da ću joj nakon sastanka terapijske zajednice nastojati pomoći. Kad smo

ušli u sobu za sastanke gdje se trebala održati terapijska zajednica svih pacijenata, liječnika i medicinskog osoblja, sjela je u kut iza mojih leđa i pratila me pogledom, ostavljajući pritom dojam da ju nije briga ni za koga drugoga ni za sadržaj sastanka.

Bio sam prvi psihijatar iz Europe koji je posjetio tu bolnicu u funkciji supervizora. Sastanak je započeo voditelj terapijske zajednice predstavivši me. Uslijedila je teška šutnja koju nikakva poticajna intervencija nije uspijevala prekinuti. Lica i držanje pacijenata odavali su visoku dozu napetosti i spremnost za eksploziju nezadovoljstva. Cijelo ozračje bila je prožeto nečim prijetećim, što je voditelje sastanka navodilo da pokažu svoju nesigurnost. Tada je jedan pacijent ustao i ljutitim glasom rekao da je dan prije jedan pacijent primljen i da je dobio toliko lijekova da nije bio sposoban ni micati se niti govoriti. Njihove obitelji ne plaćaju skupu cijenu da bi se osoblje prema njima odnosilo na taj način. Žele prosvjedovati, žele da ih se čuje, žele imati osjećaj da ih se tretira kao ljudska bića... Dodao je nakon kraće šutnje da su uvjereni da je u Europi odnos prema pacijentima mnogo bolji i drugačiji. Kad je sjeo, pacijenti su ostali u napetosti i tišini, a voditelji napori da pruži nekakva objašnjenja bili su uzaludni. Pacijenti su gledali u mene i čekali što ću reći.

Najprije sam se predstavio i objasnio svoje zanimanje za rad s pacijentima koji trpe od psihotičnih poremećaja. Zatim se razvio razgovor s mnogobrojnim pacijentima tijekom kojeg sam nastojao omogućiti svakome da govori o poteškoćama i frustracijama koje doživljava u odnosima. Tijekom rasprave i razmjene iskustava ozračje je postalo mekše, a moje razumijevanje njihova položaja i zdravstvenih problema prihvatili su i pacijenti i voditelji sastanka. Nepromijenjeno je ostalo jedino napeto držanje Danielle, simbolizirajući među ostalim hermetičke, intrinzične uzroke krize u toj instituciji.

Nakon sastanka terapijske zajednice radio sam kao supervizor sa grupom psihijatara, psihologa i socijalnih radnika, a nakon toga uslijedila je supervizija medicinskih sestara i tehničara. Pokazalo se da je grupa sestara bila podijeljena na dvije podgrupe, tj. na mlađe i starije članove, te da je cijela grupa bila frustrirana situacijom u kojoj su se nalazili. Mlađe sestre tužile su se da im se ne vjeruje i da ih glavna sestra i starije sestre dovoljno ne poštuju. Oslanjajući se na potporu moje prisutnosti, mogle su pokazati svoje prilično dugotrajne, ali tihe otpore koji su rasli obostrano. Neka vrsta paralelnog procesa razvijala se između grupe psihijatara, psihologa i socijalnih radnika s jedne strane i srednjeg osoblja

s druge strane, a odsutnost njihova vanjskog supervizora dva uzastopna mjeseca rezultirala je još dubljim neslaganjem. Na zajedničkom sastanku sa srednjim osobljem moglo se obaviti suočavanje korak po korak sa sadržajem otvorenim u supervizijskom procesu. Uočene su mnogobrojne projekcije, negacije, racionalizacije, projektivne identifikacije, ali i projektivne kontraidentifikacije, što se moglo prepoznati u tom profesionalnom, ali i transkulturnom okviru. Napetost u početku svake supervizijske grupe mogla se izraziti, objasniti i razumjeti. Cjelokupno ozračje se promijenilo i posljednja supervizija završila je sa zanimanjem osoblja bolnice za „europski stil“ profesionalnog rada u odnosu na „američki“ na koji su se naviknuli za vrijeme svojeg treninga. Grupa je postala supervizor i na razini vršnjaka i općenito u odnosu na sve profesionalno osoblje.

Nerazriješena je ostala Daniellina situacija. Nakon stanke razgovarao sam s njom. Inzistirala je da govorimo francuski, a tek zatim mi je dopustila da prijedemo na engleski kako ne bismo nikoga isključili iz razgovora. Još jedan hermetički jezik bio je prevladan u tom *settingu* i bila je zadovoljna terapijskim planom i predviđenom suradnjom s njezinom majkom. Njezin oproštajni poljubac bio je znak da su agresivne, antigrupne snage uočene i prorađene,

barem djelomično. Sljedeće informacije o funkcioniranju klinike potvrdile su dojam da je sve osoblje moglo zajedno raditi na mnogo bolji i sadržajni način. Bilo je očito da disocijacije među osobljem nisu mogle biti neuočene, odnosno nedoživljene od pacijenata sa psihozom. Bilo je zanimljivo kako je takvo stanje pokazano na nesvjesnoj razini vanjskom supervizoru: putem lokalnog i putem stranog izvjestitelja, predstavljajući grupne i individualne identifikacije, disocijacije unutar institucije i fantaziju da će supervizor stati na stranu jedne grupe u odnosu na drugu. Zanimljiva je bila prisutnost starog supervizora na kojemu su navikli i njegove uloge u polju napetosti koje se pokazivalo u različitim *settingima*, budući da je predstavljao jedan element supervizijskog procesa, posebno zbog svoje odsutnosti u prethodnim terminima.

U ozračju psihički vrlo poremećenih pacijenata, iznimno su se poremećenima pokazali kontratransferi terapeuta / terapijskih timova, a takav vid reakcije osoblja pojačavao je ranjivost pacijenata. Takvo razumijevanje dinamike pojedinih grupa i institucije kao grupe za sebe najčešće se pokazivalo kad je supervizor bio stabilno usmjeren na nešto, posebno na rekonstrukciju interakcija među supervizandima, ali i pacijentima, u okviru institucije kao cjeline.

Komentar

Ono što je pridonijelo širenju sofisticiranog razumijevanja različitih oblika transfera, kontratransfera, projektivne identifikacije i teorija o „emocionalnom učenju“ znatno je pridonijelo i razvoju teorije, prakse i edukacije u području supervizije, napisala je Del Pozo (2001.). Vrlo važan dio supervizijskog rada sa psihički prilično poremećenim pacijentima može biti koristan ako se usmjeri na rasvjetljavanje projektivnih i introjektivnih identifikacija te na način na koji ti oblici komunikacije i obrane pacijenata utječu na kontratransferne reakcije profesionalnog osoblja. Jedan je od ključnih elemenata razumijevanje otpora, i pacijenata i terapeuta / članova terapijskih timova.

U svojem poznatom radu „Bolest“ (1957.) T. Main² napisao je da su „samo najzreliji terapeuti sposobni susresti se s frustracijama svojih nada bez određene ambivalencije u odnosu na pacijenta, s pacijentima čije se stanje ne poboljšava, ili čije se stanje čak i pogoršava unatoč dugom i predanom liječenju, što može predstavljati izvor velikih poteškoća. Oni koji se brinu za pacijenta nisu zadovoljni ni njime niti sobom, a kvaliteta njihove brige za pacijenta mijenja se u skladu s tim, s posljedicama koje mogu biti teške i za pacijenta i za one koji za njega skrbe.“

U navedenom primjeru jasno se vidi kako različite kulture koje se ocrtavaju među profesionalnim suradnicima te između njih i korisnika njihovih usluga, posebno kad se stave u središte pozornosti supervizora koji dolazi iz drugačijeg kulturnog i teorijskog okvira, mogu ocrtati važnost i vrijednost uočavanja kulturnih vrijednosti svakog ozračja posebno, funkcioniranja cjeline te posebno transkulturnih elemenata koji su profesionalna vrijednost iznad posebnosti kultura svake grupe, bila ona i etničkih dimenzija. To se sve više uočava na našem kontinentu, a i na drugima kontinentima, a uvjetovano je migracijskim valovima i poroznošću granica, bilo da se s osobama sa psihičkim poteškoćama radi na individualnoj ili grupnoj osnovi, neovisno o teorijskoj spremi voditelja i stilu za koji se opredjeljuje u konkretnom slučaju.

VELIKE GRUPE U LITVI I VOJVODINI

Velika grupa, ona koja ima pedesetak sudionika i više, prenosi duh grupe ljudi ili velikih skupova u kojima se pojedinac gubi, nestaje, ostaje bez svojeg identiteta i sa svojim reakcijama utapa se u fluktuacije raspoloženja većine. Kad ostane bez svojeg identiteta, kod pojedinca se gubi i mogućnost individualnog iskazivanja vlastitog doživlja-

ja, osim na vrlo regresivnoj razini. Pa ipak, manifestan regres ne znači da se i latentni sadržaji, kolektivno nesvjesno, socijalno i kulturno potisnuto, ne mogu očitovati putem zrcaljenja u velikoj grupi. Zrcaliti se može u takvim slučajevima upravo odsutnost nekih tema, pitanja, doživljaja koje određeni emocionalni naboj potiskuje iz svjesnoga prema predivjesnom i nesvjesnom, gdje se utapa u „socijalno nesvjesno“.

Navest ću primjer iz Litve. Vilnius je lijep grad s bogatim slojevima kulturne baštine. Nalazi se u geografskom srcu europskog kontinenta, ali u graničnom je pojasu između srednje, sjeverne i istočne Europe, između katoličkog, protestantskog i pravoslavnog svijeta, a etnički između potomaka starih baltičkih naroda i kasnijih slavenskih i germanskih utjecaja. Tko u toj slici kulturnih etničkih i religijskih utjecaja i pripadnosti nedostaje? Židovi. Prolazeći kroz Vilnius uočljivo je kolik je dio grada zauzimalo stanovništvo židovskog podrijetla. Nakon nacističke okupacije taj velik dio populacije nestao je ili u nacističkim logorima smrti ili se raselio.

Ništa od onoga što bi se odnosilo na Židove nije se ocrtavalo u dinamici velike grupe. Nakon jednog slijeda asocijacija na burnu, nekad slavnu i često tragičnu litvansku povijest, nastala je duga šutnja. Jedan poznati engleski psihijatar

židovskog podrijetla upitao se kako je moguće da događanja u gradu i državi toliko označenim židovskom prisutnošću do Drugog svjetskog rata, čija je tragična sudbina svima dobro poznata, ne nalaze mjesta u našoj grupi. Šutnja se nastavila, a zatim su neki tihim glasom progovorili o progonima, ubojstvima, nestajanju cijele jedne bitne etničke grupe. Tematika krivnje bila je usmjerena prema nacistima, a zatim i prema boljševicima, kad se Litva shvaćala kao cjelina. Činilo mi se da je naraštaj koji s tim dramatičnim događajima nije bio izravno povezan, nego tek putem svojih roditelja i djedova, osjećao nešto još teže od nerazriješenog osjećaja krivnje povezanog s određenim genocidnim aktivnostima prethodnih naraštaja. Taj emocionalni i moralni teret odnosio se na osjećaj srama koji se širio i zahvaćao i sadašnje naraštaje.

Ali sram nitko nije spomenuo. Otkud ideja o sramu? U mojem kontratransfernom doživljavanju tijekom vođenja te velike grupe pojavile su se slike s jednog prethodnog simpozija održanog u Subotici, u Vojvodini, gdje sam bio pozvan da vodim srednju grupu na hrvatskom jeziku, u bitnom kulturnom središtu tradicionalno multietničke i multikulturne Vojvodine, koja je dio Srbije. Rad se obavljao na srpskom, hrvatskom i mađarskom jeziku. U velikoj grupi šutnja je ukazivala na jednu vrlo bitnu odsutnost – odsutnost teme

o Židovima i njihovoj sudbini za vrijeme Drugog svjetskog rata. Određeni osjećaj krivnje, odnosno intenzivna nelagoda te multietničke kulturne zajednice u Vojvodini u odnosu na Židove projicirala se na nacističku okupaciju jer je to povijesna činjenica. Intimno ljudski, pojedinci su izražavali osjećaj srama što se to u njihovoj kulturi dogodilo i što je proglašeno nedostojnim za značajku tolerancije u toj kulturi. Tada se velika grupa sjetila još jednog etničkog pitanja, protjerivanja „folks-dočera“, pripadnika njemačke etničke grupe koji su u znak osвете zbog strašne traume Drugog svjetskog rata i njihova čestog identificiranja s nacističkim režimom protjerani iz Vojvodine. Sudionici velike grupe bili su u toj fazi prožeti jakom tjeskobom, a uz pitanja o osjećaju krivnje „običnog“ čovjeka provlačio se i osjećaj srama zbog traumatične narušenosti kulture etničke i vjerske tolerancije kojom se Vojvođani ponose.

Ta napetost u voditeljevu kontratransferu otkrivala je, među ostalim, nerazriješenost osjećaja krivnje i srama zbog ljudskih patnji koje se nisu mogle ni prevenirati niti su rane uspijevale zacijeliti. Dinamika velike grupe pokazala je da se s teškim osjećajima društvo suočavalo tako da je potiskivalo suočavanje s tim dijelom svoje povijesti i njegovu obradu. Ujedno se pokazalo da je pitanje izbjegavanja suočavanja

s mučnim i ponižavajućim traumama putem potiskivanja i drugih mehanizama koji otklanjaju teško podnosive traume iz aktualnog vidokrugа transkulturni fenomen koji se ocrtavao i u drugim kulturama.

Komentar

Teški osjećaji kao što su krivnja i sram imaju različito podrijetlo i različite načine obrade. Za krivnju postoje rituali u društvu, posebno u legalnim i religijskim okvirima, kad se ona može priznati, i već sam taj čin trebao bi pozitivno djelovati na društvo u moralnom, emocionalnom i socijalnom smislu. To je bila osnovna premisa Komisije za istinu i pomirenje u Južnoj Africi u odnosu na režim aparthejda (Tutu, 2001.).⁸ O socijalnoj stigmi najčešće se ne govori. Kao da je krivnja oprana izdržavanjem određene kazne. Za sram nemamo ni približno slične socijalne ili religijske rituale. Osim toga, sram je prilično skriven osjećaj koji može prožimati osobu, ali i cijelo društvo, i uvjetovati ponašanja svojom značajkom stvaranja osjećaja pritiska. Često se čini da superego kao sudac teže kažnjava sramom nego krivnjom. Izgleda da su u pojedinim kulturama trebali doći novi naraštaji koji s određene distance mogu promatrati teško nasljedstvo prethodnih naraštaja u pokušaju suočavanja s činjenicama i

posljedicama. Takvo stajalište može značiti početak nove kulture, kulture oprosta i pomirenja (Urlić et al., 2014.)⁴. To je težak put, vrlo postupan, vrlo individualan u svakom svojem sloju od individualnog do etničkog, nacionalnog, internacionalnog. O tome nam govori sljedeći primjer.

NIJEMCI, ŽIDOV I PALESTINCI – JE LI KULTURA OPROSTA I POMIRENJA MOGUĆA?

Profesionalni skupovi psihijatrijskog i psihologijskog područja često su organizirani tako da se nudi i vlastito emocionalno iskustvo te mogućnost proširene rasprave na određenu temu. Tema Nijemaca i Židova godinama dominira među različitim temama na koje se provodi rad u grupama. Širenje saznanja da svaka ljudska jedinka ima kapacitet da bude i žrtva i počinitelj zlodjela utjecala je na postupnu točniju definiciju tog dramatičnog dijela povijesti 20. stoljeća u odnosu na Nijemce koji su bili oduševljeni nacističkom ideologijom. Čest je odgovor na spominjanje te teme isticanje odgovornosti Židova u odnosu na Palestince u aktualnom sukobu koji traje već desetljećima. Optužbe i tumačenja ponavljaju se poprimajući gotovo ritualni karakter, a izdizanje iznad razine linearnog sukobljavanja vrlo se teško postiže.

U nastojanju da se prevlada izravno sukobljavanje optužbi, tumačenja i opravdavanja sa svake strane u sukobu kreiran je međunarodni projekt o uzajamnom priznanju usmjeren prema patnjama i nepravdama u percepciji svakog od suprotstavljenih naroda, u ovom slučaju Židova i Palestinaca (projekt J. Benjamin, 2004.)⁵. Kao dio projekta, zadužen za moderiranje previše emocionalnih istupa i omogućavanje primjerenijeg dijaloga u kojem bi bilo prostora i za reagiranje i za promišljanje o vlastitim stajalištima i percepcijama te o stajalištima i percepcijama drugoga, bio sam član međunarodne grupe profesionalaca. Aktivnost te grupe za moderiranje dijaloga između zaraćenih strana pokazala se iznimno frustrirajućom i uznemirujućom. Poznajući i osjećajući često duboke podjele u kulturama Balkana, posebno zapadnog dijela, nosio sam svu težinu predrasuda i poteškoća povezanih s organizacijom svakidašnjeg života i perspektive. Posebno su se u mojem kontratransferu pojavljivala iskustva iz Domovinskog rata i njegovih posljedica kao vrhunac nemogućnosti da se razgovorima i dogovorima razrješavaju konfliktne situacije kojih nikad nije manjkalo. Psihološki se krenulo od pretpostavke da uzajamno priznavanje patnji i nepravdi treba putem dijaloga stvoriti određene identifikacijske vrijednosti na kojima bi se dalje gradilo

put boljeg uzajamnog razumijevanja i tolerancije različitosti, put identificiranja zajedničkih vrijednosti, *koinonija* (P. de Mare et al., 1991.)⁶.

Radna pretpostavka bila je da bi se identificiranjem elemenata i načina učinkovitog približavanja konfliktnim područjima i mogućnostima njihove obrade moglo pridonijeti mirovnom procesu na Bliskom istoku. Drugim riječima, rečeno je da se mir, odnosno pomirenje među etničkim, kulturnim, religijskim, političkim i drugim značajkama pojedinih grupa stanovnika tog područja, iz sfere utopije postupno ostvaruje kao realpolitika svakidašnjeg skladnijeg života s različitostima.

Radili smo s malim i velikim grupama. Voditeljica se predstavila kao osoba koja je kvalificirana u omogućivanju i vođenju mirotvornih dijaloga, oslanjajući se na manifestan sadržaj iskazanog i racionalnu logiku. Budući da su se u verbalnim razmjenama spominjali primjeri iz tisućljetne povijesti, da su citirani stari tekstovi iz svetih i drugih knjiga i zapisa, a sve je bilo začinjeno obilnim emocionalnim reakcijama često vrlo visokog intenziteta, racionalni pristup manifestno izgovorenoga pretvorio bi se u svađalački ton kad nitko nikoga nije bio spreman slušati. Grupa međunarodnih moderatora i voditeljstvo organizacije rada na projektu o uzajamnom priznavanju patnji

i nepravdi u vidu supervizije vršnjaka (*peer supervision*) isticala je potrebu uključivanja psihodinamičkog pristupa u razumijevanju iznošenja frustracija i shvaćanja pravde i pravičnosti, s čim su se borile obje strane u dijalogu. Takva politika vođenja projekta, koja je vjerojatno bila na neki način zrcalna slika onoga što se događalo u realnosti kod pregovora obje strana u sukobu, dovela je do ulaska u slijepu ulicu. To je značilo zaustavljanje rada na projektu. Dakle, ono isto što gledamo u stvarnosti već desetljećima odrazilo se još jedanput u eksperimentalnim uvjetima, pokazujući iskonsku snagu nesvjesnog, neprepoznatog i neprotumačenog na razini svjesnoga s interkulturalnim i transkulturalnim značajkama.

Komentar

Nakon cjelodnevnog vrlo iscrpljujućeg rada u području određene psihopolitike (kako bi to nazvao V. Volkan) večernji izlazak, obično večera i nakon toga odlazak u neki klub s plesnom glazbom, otapao je oštrice pokazane u raspravi. Svatko je plesao sa svakim, pričale su se šale i vicevi i ta društvena nota pokazala je put, tj. da u svakom čovjeku postoji i kapacitet za društvenost, za pokazivanje potrebe za drugim, za traženje blizine. Psihodinamičkim rječnikom, uz buđenje agresivnih tonova u odgovarajućem okviru budili su se i

libidni. Ostalo je pitanje koje su izgovorili gotovo svi: kako dati više prostora libidnom u odnosu na agresivno, odnosno kako organizirati razgovore između suprotstavljenih strana i interesa da bi se moglo prepoznati što ljude povezuje i kako bi mogli ostvariti veću bliskost sa svojim različitostima.

ODNOSI MEĐU SPOLOVIMA U TRADICIONALNOJ KULTURI. ZRCALJENJE SUVREMENE EGIPATSKE KULTURE U VELIKOJ GRUPI

Prije nekoliko godina bio sam pozvan na kairsko sveučilište da organiziram predstavljanje grupne psihoterapije grupnoanalitičkog usmjerenja kolegama psihijatrima, psiholozima i socijalnim radnicima. Sveučilišne zgrade odražavale su stil *art deco* u velikom parku na obalama Nila. Parkom su promicale uglavnom mlade žene, neke pokrivenne burkama. Podučili su me da se s muškarcima mogu rukovati kao na Zapadu, sa ženama samo ako one prve pruže ruku, a o zagrljajima i poljupcima ne može biti ni govora. Dvije kulture, jedna rezervirana za muškarce, a druga za žene, pokazale se već na samom početku.

To je bilo vrijeme krvavih demonstracija na trgu Tahrir u okviru pokreta nazvanog „Arapsko proljeće“. Trg je bio

nedaleko od sveučilišnog kampusa. Iako sam bio smješten u modernom hotelu na obali Nila, nasuprot području koje je pripadalo sveučilištu, moji domaćini inzistirali su da dođu po mene automobilom jer su vremena bila nesci-gurna, a moguće neugodnosti izvjesne.

Trodnevna edukacija održavala se prema predviđenom programu. Iako sam zbog susreta sa za njih novim načinom pristupa grupi predvidio da večer završavamo s velikom grupom raspravljачkog karaktera, zamolili su me da to bude prava velika grupa jer uglavnom nisu imali iskustva s takvim načinom grupnog rada. Pokazalo se da je socio-kulturni aspekt lokane kulture uzrokovao toliki pritisak na njihovu slobodu razmišljanja i ponašanja da su i u takvom ozračju iznosili osobne poteškoće i tražili savjet kako da ih prevladaju. Takva očitovanja u zapadnoj kulturi nisu uobičajena u *settingu* velike grupe. Ona su otkrivala upitnost različitih vrijednosti tradicionalnih kulturnih obrazaca u suvremenom društvu, snagu uvriježenih tradicija i strah da se u njih dira te fiksiranost uloge muškaraca i žena u različitim situacijama svakidašnjeg života koje su se počele doživljavati kao kočnica i teret. Iako je bila riječ o velikoj grupi isključivo akademski obrazovanih mladih ljudi, pretežno specijalista psihijatara koji su prema spolu bili podjednako zastupljeni, moglo se uočiti da u podgrupi žena pre-

vladavaju ljutnja u odnosu na mnogobrojne tradicionalne stege i želja da se one promijene. U podgrupi muškaraca mogle su se uočiti i potrebe za određenim promjenama u društvu, što se više artikuliralo putem političkih traženja, i strah od promjene statusa žena te potrebe da se i status muškaraca u skladu s tim mijenja. Velikoj grupi redovito su svi prisustvovali, što je također razlika u odnosu na običaje u Europi.

Na kraju se u podgrupi žena među njih petnaestak koje mi u početku nisu pružile ruku dogodila promjena. Svega pet-šest žena nije se na rastanku sa mnom rukovalo.

Ti profesionalni susreti nastavili su se nakon dvije godine tijekom kongresa grupne psihoterapije u Kairu. Također smo imali tri seanse velike grupe. Grupa je narasla s oko 150 sudionika na tristo sudionika sljedećeg dana i ostala te veličine do kraja, što znači da su gotovo svi sudionici kongresa dolazili na veliku grupu. Bili su vrlo znatiželjni kako će se seansa izgledati. Dinamika je bila takva da je bila riječ o nastavku grupe od prije dvije godine. Žene su pokazale veću borbenost i izazvale polarizaciju oko određenih aktualnih političkih vrućih pitanja. Jedna sudionica gestama mi je davala do znanja da bi željela da joj dam riječ. Također gestama, odgovorio sam da riječ treba uzeti sama. Nije se usudila i nakon završet-

ka prve seanse pala je u „nesvijest“, što je izazvalo pozornost dijela žena. Rekao sam joj da je i sutra sastanak i da se sama mora izboriti za riječ.

Sutradan je vrlo brzo preuzela inicijativu i rekla da su joj zbog demonstracija uhitili supruga i sina te da već tri mjeseca ne uspijeva saznati gdje su. Pita može li joj itko pomoći. Veći dio grupe složio se da tim zatvorenicama ne treba pomoći jer se zalažu za nazadni način uređenja njihova društva, ali da im je žao nje, kolegice, jer je riječ o njezinoj obitelji. Privatno i javno treba razdvojiti.

Jedan mladi psihijatar rekao je da njegova žena nosi drugo dijete. Jednom je putovao autobusom i vidio koliko je to tegobno pa je zaključio da je njemu lakše ići autobusom na posao nego njegovoj ženi koja je trudna pa joj je preporučio upotrebu automobila. To je izazvalo veliko odobravanje u muškoj i u ženskoj podgrupi, iako je bilo očito da je jedan dio sudionika šutnjom popratio njegovo očitovanje. Nakon kraće šutnje dinamika velike grupe okrenula se aktualnim političkim kontroverzama u zemlji, što je potisnulo „privatne“ teme prethodne faze, intimnog karaktera.

Svaka kultura ima svoja očekivanja i uvriježena stajališta povezana s ulogama muškarca i žene. Završili smo s otvorenim stajalištima povezanim s tim pitanjima.

Komentar

Kod svake civilizacije može se govoriti o razvojnem putu i zastojima. Imao sam dojam, prateći razvoj velikih grupa koje sam vodio u Kairu, da egipatsko društvo, i to njegov najobrazovaniji dio, još ne usvaja ideju o jednakosti spolova na zapadni način, ali da se ideja počinje probijati unatoč čvrstim stegama tradicije. Osim toga, kao društvo na najvažnijem raskrižju arapskog svijeta, ponosno, ali i opterećeno tradicijama, njihovom važnošću i očekivanjima od tog svijeta pa i globalno, želi gledati u budućnost na sebi prepoznatljiv i prihvatljiv način. Arenu velike grupe mnogi su iskoristili da javno iskažu i preispitaju svoja stajališta i potrebu za novim kulturnim obrascima koji će u osnovi ipak ostati povezani s njihovim, arapskim, egipatskim tradicionalnim poimanjima.

NOVOOSNOVANI CENTAR ZA MENTALNO ZDRAVLJE ZA KRONIČNE BOLESNIKE S DIJAGNOZOM SHIZOFRENIJE

Kad je riječ o multikulturnim i transkulturnim aspektima psihičkih procesa koje treba prepoznati u okviru određene osobne, grupne ili etničke kulture, nužnost supervizije takva rada posebno je izražena. U sljedećem primjeru opisat ću svoje iskustvo iz supervizij-

skog rada u Italiji s grupom od više od sedamdeset psihijatara i psihologa koji se bave liječenjem osoba sa psihozom u strukturi psihijatrije u zajednici, koja svojim institucijama prožima cijelu državu. Provedba koncepta psihijatrije u zajednici znatno je pridonijela humanizaciji odnosa prema ljudima koji pate od težeg ili teškog psihičkog poremećaja. Supervizijski rad uključen je u aktivnosti tih struktura, a povremeno se nastoji angažirati supervizor koji nije iz lokalne organizacijske jedinice zbog mogućnosti slobodnijeg viđenja grupnih procesa, ne samo između terapijskih timova i njihovih pacijenata i obitelji nego i unutar samih timova.

Pri tome treba imati u vidu nekoliko važnih čimbenika koji su uključeni u superviziju i edukaciju za terapijski pristup osobama sa psihozom (prema Martindaleu, 2001.):⁷ nužnost da supervizor ima iskustvo iz grupne terapije specifične za pacijente sa psihozom, važnost motivacijskih i podupirućih čimbenika tijekom supervizijskog procesa, naglasak na humanosti, autentičnosti te na osobnim i iskustvenim elementima u procesu liječenja i interakcijama između terapeuta / terapijskog tima i supervizora (During et al.; 2011.)⁸. Nadalje, treba paziti na pojavu uzajamnih projekivnih identifikacija i drugih kontratransfernih elemenata koji se pojavljuju u svim relevantnim sustavima koji utječu na liječenje: tera-

pijskim grupama, na superviziji i u administraciji. (Della Badia, 1999.⁹; Urlič, Britvić, 2007.¹⁰).

Sudionici supervizijskog rada bili su pretežno iz srednje i južne Italije. Kolegica koja je iznosila rezultate jednogodišnje aktivnosti novoosnovanog centra rekla je da su ona i cijeli terapijski tim bili ugodno iznenađeni uspjehom terapijske i rehabilitacijske aktivnosti centra. Pacijenti su redovito posjećivali centar, gotovo da nije bilo izostanaka. Nekoliko dana prije centar je organizirao malu proslavu u čast prve obljetnice svoje aktivnosti. Svi su bili zadovoljni radom centra. Terapijski tim analizirao je elemente koji su doveli do zadovoljavajućeg rezultata, ali i tjeskobno razmišljanje o nastavku aktivnosti u budućnosti kako bi se očuvala ta razina funkcioniranja. Referentica je time završila izlaganje. Nakon kratke šutnje grupa je izrazila opći dojam da je nešto ostalo nedorečeno i da je očekivala više objašnjenja i analize njihova rada.

Ubrzo nakon toga jedna članica grupe počela je otvoreno kritizirati način na koji je prikazan rad novog centra jer je između sudionika supervizijske grupe postojao sporazum da se prikažu metode rada centra, a ne samo zadovoljavajući rezultati. Neki su komentirali nerealne aspekte izlaganja, a mnogi su izrazili sumnje uspoređujući iznesene rezultate s vlastitim iskustvima. Neki

su komentirali da nije rijetkost da u početku rada nekog centra grupa pokazuje kohezivnost, negirajući time postojanje agresivnih osjećaja i odcijepljenih dijelova svojih unutarnjih svjetova.

U nastavku supervizijskog procesa grupa se podijelila na dvije podgrupe, jednu koja je bila kritična u odnosu na vrlo optimistično izlaganje i drugu koja je pokazivala više razumijevanja za ono što je nazvano „početničkom srećom“.

Cijela velika grupa bila je suočena s tom polarizacijom, a podnositeljica izvještaja bila u situaciji „ovdje i sada“ s reakcijama koje je njezin izvještaj izazvao.

Kolegica koja je iznijela izvještaj bila je duboko potresena. Rekla je da su, komentirajući rezultate svojeg jednogodišnjeg rada, sami djelatnici postali vrlo tjeskobni u pogledu daljnjeg razvoja centra. Bili su zabrinuti zbog agresivnih i ostalih odcijepljenih dijelova ličnosti (povezanih sa psihičkim funkcioniranjem) svojih pacijenata i zbog mogućnosti da se ti elementi naglo pojave jer oni ih nisu mogli prepoznati tijekom grupnog rada. Ustvari, nešto takvo već se počelo događati u centru, ali ona je to izostavila iz svojeg izvješća iako nije znala zašto.

U grupi je izrečeno nekoliko kritičkih komentara u vezi s „pročišćavanjem“ izlaganja od „nepovoljnih“ elemenata.

Suočena s tim komentarima i upitana kako ih doživljava, kolegica je nakon kraće šutnje rekla da je u vlak, dolazeći s juga, razmišljala o velikim naporima da se uspostavi terapijski centar te da su ona i cijeli tim imali potrebu da za svoj rad dobiju priznanje. Osim toga, domislila je, dobro se zna kako se gleda na njih s juga zemlje. Iskazala je svoj uvid u potrebu da pokaže kako oni s juga mogu biti jednako uspješni kao oni iz središta ili sa sjevera države.

U tom trenutku ozračje u grupi radikalno se promijenilo. Mnogi su izrazili svoje priznanje o predrasudama u odnosu na učinkovitost „onih s juga“ i utjecaj takvih stajališta na nesvjesno izlagačice. Zabrinutost zbog mogućih rizičnih čimbenika u odnosu na budući rad s kroničnim pacijentima koji trpe od psihoze izražena je s dubokom empatijom. Kolegica je zahvalila grupi na komentarima, razumijevanju, priznanju, potpori i novim uvidima.

Komentar

U ovom primjeru supervizijskog rada pokazana je važnost prepoznavanja i objašnjenja nesvjesnih utjecaja kulturnih i regionalnih predrasuda, uz obostranu pojavu iracionalnih osjećaja krivnje i srama. Grupe u kojima dominiraju „antigrupni“ elementi prilično opterećuju voditelja, piše M. Nitsun (1996.)¹¹: „Konfuzno doživljavanje i sebe

i grupe, narušeno samopoštovanje, osjećaj bespomoćnosti te napor da se drži pod kontrolom vlastiti osjećaj mržnje i agresivnosti, a sve u okviru složenog sustava osobnih i profesionalnih unaprijed iznesenih poteškoća, mogu biti duboko zbunjujući. To ukazuje na bitnu potrebu za supervizijom i potporom. Supervizija može biti organizirana formalno ili neformalno kao grupa vršnjaka (peer). Ona treba pomoći u objašnjavanju grupnih procesa, elementa antigrupnog djelovanja te uloge voditelja u pojačavanju ili ublažavanju takvih pojava. U takvim situacijama potreba za potporom usko je povezana s konceptom grupe kao ozračja koje štiti i podupire“ (holding).

Posljedice nedostatka potpore i supervizije u situaciji snažnih antigrupnih tendencija mogu biti izrazito nepovoljne. Voditelj lako može postati umiješan u destruktivne tendencije u grupi u kojoj se postupno razaraju sposobnost za objektivnost i obnovu i njezin kreativni potencijal.

Iz ovog primjera uočljivo je kako ni etnički entiteti ne mogu biti shvaćeni na jednostavan način oslanjanjem na općepoznate klišeje, mitove i predrasude. U tome ima previše projektivnoga, a premalo objektivnoga. Ipak, ne samo osobno nego i socijalno nesvjesno (Hopper, 2003.)¹² znatno, a nekad i bitno, utječe na oblikovanje prosudbi.

U navedenom slučaju supervizor koji je lokalnim terapeutima nepoznat i koji dolazi iz druge zemlje i drugog kulturnoga kruga može predstavljati „veće jamstvo“ da će i u svjesnom i u nesvjesnom pogledu biti bliži neutralnosti nego neki kolega pripadnik istog kulturnog kruga kao ostali sudionici supervizijskog procesa.

STRANCI I DOMORODCI

Gad Marsala na zapadu Sicilije, okrenut prema Africi, poznat je još od antičkih vremena. Još su Feničani blizu njega imali važan grad i luku, a civilizacijska nadgradnja grčke kulture dovela je do toga da se Sicilija doživljavala onako kako se Amerika doživljavala u renesansnoj Europi. Stari svijet prelijevao se na nova područja i davao im nov pečat. Danas taj povijesni grad pobuđuje dvije asocijacije, iskrcavanje Garibaldiya i njegovih tisuću sljedbenika, što je bio početak ujedinjenja Italije, i posebno vino koje također pronosi glas o gradu na karakterističan način.

Manje je poznato da je u tom gradu Europsko udruženje za transkulturalnu grupnu analizu održalo kongres u kompleksu jednog velikog samostana. Samostanski vrt impozantan je. Palme, agrumi i cvijeće okruženi arkadama odavali su izgled moći i davnog sjaja. Sjena je dopuštala da se velika gru-

pa u okviru kongresa održava u tom posebnom mediteranskom ozračju. Međutim, neki elementi na poseban su se način upleli u njega. U zraku se osjećala napetost i neka prigušena agresivnost. Kolegica koja mi je bila suvoditeljica i ja vodili smo grupu na talijanskom i engleskom jeziku, povezujući sadržaje barem djelomičnim prevođenjem s jednog jezika na drugi ili naznakama da bi se objasnio verbalni sadržaj. To nije bilo dovoljno da bi se objasnio sadržaj napetosti i određenih otpora koji su se prelijevali u različitim temama, ali rezultat je uvijek bio neko nezadovoljstvo u odnosu na organizaciju skupa. Voditeljski par shvatio je da se nešto događa prije početka velike grupe, čiji sudionici nisu došli u grupno ozračje bez prethodnog opterećenja, kojega su vjerojatno bili čak i svjesni. Crvene geranije asociirale su na bitke povezane sa Sicilijom, ali i na težak trud lokalnog stanovništva tijekom vjekova. Pokušaj interpretacije tih asocijacija, kao pojave povijesnih slika Sicilije „povišću pritrujene“ i vulkanski eruptivne, u smislu povijesnih opterećenja i južnjačkog temperamenta nije razrješavao težinu koja je kao neki olovni oblak visjela nad velikom grupom. Postupno se otkrilo da je dio sudionika bio pod pritiskom organizatora jer je sudjelovanje u kongresnim aktivnostima bilo dio njihova treninga iz grupne analize, o čemu se nisu mo-

gli slobodno izjasniti niti su mogli raspravljati o tome.

Drugi element predstavljala je čudna pojava s kojom se voditelji do tada nisu susreli. Bila je riječ o maloj grupi iskusnih grupnih psihoterapeuta koji su se konstituirali kao grupa promatrača koja je tijekom trodnevnog rada zauzimala različite „pozicije“, promatrala i povremeno mijenjala svoje točke promatranja cijele grupe. Ta podgrupa nije verbalno sudjelovala, nije se nastojala posebno isticati, ali bila je vidljiva i sastojala se od profesionalaca koji su sami imali istaknutu poziciju. Bilo je očito da voditelji nisu bili upoznati sa svim detaljima organizacije i da je organizacijska shema nailazila na velike otpore sudionika. Tako su se zapravo unutar velike grupe na kongresu oblikovale podgrupe promatrača koji su imali profesionalnu moć tijekom treninga, voditeljskog para te sudionika koji su bili na treningu i ostalih sudionika. Napokon su se pritužbe okrenule prema suncu koje previše prži i može „ubiti“ sudionike, odnosno naštetiti im.

Voditelji su komentirali navedenu disocijativnu situaciju i poteškoće da se ona „kontejnira“, tim više što je bila ispunjena realnim elementima iz aktualne situacije i nedostajao joj je transferni element. Na kraju je lokalni psihijatar, osoba pred mirovinu, rekao da ga ta velika grupa podsjeća na si-

tuaciju kad veliki kruzer dođe ispred njegovog malog grada i kad se stranci koji o njegovu gradu ništa ne znaju razmile po ulicama i trgovima, vodiči im nešto govore, zatim sve fotografiraju, ukrcaju se na svoj kruzer i otplove. On za to vrijeme sjedne na balkon koji gleda prema moru, uzme čašu vina, nešto čita i čeka dok ta invazija turista ne prođe i dok se njegov grad opet ne vrati njemu i njegovim stanovnicima. Tada sve bude mirno, nekad i premirno, ali oni osjećaju da njihov grad opet pripada njima. To je izazvalo pljesak mnogih sudionika i uz tu sliku došlo je vrijeme da se rad te velike grupe zaključni.

Komentar

U području emocionalnoga najbolje se radi kad se otklone poteškoće kojih smo svjesni i u tom smislu psihoterapeut nudi pojedincu ili grupi mogućnost što veće slobode u izražavanju misli i doživljaja, uz čvrsta jamstva diskrecije. Velika grupa sigurno ne pruža takvo ozračje jer se jamstva diskrecije mogu nuditi i održavati u području individualne psihoterapije ili male grupe, a velika grupa predstavlja dio socijalne stvarnosti i emotivnih naboja na širokom planu.

Kao voditelji, zaključili smo da, kao ni znatan broj sudionika, ni mi nismo imali osjećaj slobode u svojem djelovanju jer smo bili sputani prethodnim

odlukama kolega organizatora kongresa da budu grupa promatrača koja će kasnije iznijeti svoje viđenje dinamike te velike grupe. Kasniji prikaz tog kongresa nije sadržavao izvješće grupe promatrača i vrijeme je izbljedjelo dojmове s njega. Čini se da smo stvarno djelovali kao grupa s kruzera s kojom nas je usporedio lokalni kolega psihijatar, da smo se kao i ta grupa iskricali u njegov grad i preplavili ga svojim, domaćinima nerazumljivim, viđenjima i ponašanjima koja su ih ostavila indiferentnima. Kao da oni koji su se iskricali nisu iskreno uhvatili jedan drugoga za ruku i krenuli u istraživanje slojeva socijalnog nesvjesnog. Službeno uključivanje voditelja u organizacijski odbor koji je prije toga odredio stil rada vezalo je ruke i voditeljima određenim obzirima koje su oni odlučili ne izraziti bojeći se dubljih disocijacija.

Naime, teško je zamisliti, kao što je već prikazano u jednom drugom primjeru, da se disocijativna situacija može rješavati drugom disocijacijom. Nedostatak iskrenosti i slobode pokazao je svoju cijenu. Sudjelujući kasnije u treningu kolega na Siciliji, upravo na temu dinamike velike grupe, uspostavili smo neopterećene odnose, što je bilo olakšano i mojim dolaskom iz potpuno druge sredine. Još jedanput se pokazalo da kultura neke grupe, bilo koje, male ili velike, traži slobodno oko promatrača da bi se mogle uočiti

značajke skrivenih svjetova u slojevima lokalne kulture, čije pojavljivanje u svjesnom promatranju otkriva mnogobrojna horizontalna i vertikalna značenja i zbližava ljude koji se prije nisu poznavali ili se nisu poznavali na takav način. U navedenom iskustvu posebno je došla do izražaja poteškoća istraživanja u području agresivnih naboja, masovnih projekcija i projektivnih identifikacija što je na određen način zaštitilo područje prigovora i neslaganja i ostavilo otvorenima pitanja politike organizacija i rada te međusobnih odnosa. Onaj koji sjedi na balkonu i čeka da stranci odu ne samo da nije pozvan na sudjelovanje nego nema ni inspiracije za sudjelovanje. Takav završetak susreta u velikoj grupi previše je sličan uobičajenoj dinamici u svakidašnjim velikim grupama u stvarnosti da bi asocirao na mogućnost koinonije (De Mare i dr., 1991.).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U ovom radu pokušao sam prikazati mozaik različitih iskustava tijekom profesionalne psihijatrijske aktivnosti i razmjene iskustava u okviru drugih kultura, interkulturnih doticaja te transkulturnog promišljanja. Što bi, dakle, općenito govoreći spadalo u domenu transkulturnog pristupa psihoterapiji? Prema Hicksu (2011.)¹³ trans-

kulturnom psihijatrijom označavamo kretanje među različitim rasama, kulturama, socijalnim statusima, školskoj naobrazbi, osobnim i profesionalnim identitetima, kliničkim i akademskim identitetima te socijalnim ulogama muškaraca i žena. Uočavamo da uz naraciju događanja na intersubjektivnom planu i vlastitog proživljavanja u specifičnim uvjetima, što bi spadalo u kliničku sliku, postoji i govor nesvjesnoga i predsvjesnoga, što nije moguće razumjeti ako se ne uključi slika prijelaznog prostora u Winnicottovu smislu, odnosno prijelaznih fenomena u „kazalištu“ određenom vlastitim kulturnim simbolima i tradicijama.

Nesvjesne komunikacije uočene su tijekom rada grupno-analitičkih grupa. One velikim dijelom spadaju u područje transpersonalnih struktura karakterističnih za ljudsko psihičko funkcioniranje. Ti fenomeni nadilaze samu povezanost među ljudima povezanu s racionalnim i mogućnošću verbalizacije, odnosno kritičkom komparacijom i razumijevanjem kulturno oblikovanih, ali emocionalno „ekvivalentnih“ sličnosti i razlika. Magherini (1989.)¹⁴ to definira kao kolektivno impersonalno koje nadilazi naš intimni identitet tako da naša kognitivna sposobnost to ne uspijeva ni minimalno konceptualizirati. U tom smislu želim istaknuti LoVersovo viđenje (Prestano, 2004.)¹⁵ da bi transpersonalno predstavljalo

temeljno dijeljenje ljudskih iskustava, koje je stratificirano na sljedeći način: (1) biološko-genetsko; (2) etničko-antropološko; (3) transgeneracijsko; (4) institucionalno; (5) sociokomunikativno. Gledano grupnoanalitički, navedeno se uklapa u koncept matriksa i transpersonalnoga, nadilazeći podjelu individualno – grupno.

Prilikom sabiranja mnogobrojnih vlastitih iskustava, iskustava drugih kolega i iskustava iz područja srodnih struka nametnula mi se slika područja multikulturnih i transkulturnih fenomena kojima su, posebno u trendu globalizacije i sve intenzivnijih razmjena i migracija, vrata otvorena u svim smjerovima. Mogućnost profesionalnog snalaženja u psihološko-psihijatrijskom području i u području mentalnog zdravlja uopće postaje iznimno složenim zadatkom i rastućim izazovom. Kako uopće u tim područjima razlikovati „normalno“ od „abernantnog“ ili „psihopatološkog“? Globalno društvo u pokretu onemogućuje nam bilo kakav okvir na koji smo u kliničkim procjenama navikli i uz koji bismo se lakše snalazili. Mudri grčki filozof Heraklit uočio je da ne možemo zakoračiti dvaput u istu rijeku. Njegov pronicljivi učenik Kratil dometnuo je da ne možemo nijednom. Takva uočavanja upućuju nas na prikupljanje iskustava iz međukulturnih, multikulturnih i transkulturnih sfera jer smo bačeni u tu rijeku gibanja

i susretanja s pripadnicima različitih kultura. Drugi ne žele ostati neprepoznati u svojoj originalnosti, kao što vjerojatno nitko od nas profesionalaca na psihološko-psihijatrijskom polju ne bi želio. Možemo zaključiti da smo druš-

tvena bića oblikovana u različitim varijacijama što u epohi globalizacije predstavlja poseban i rastući izazov kojemu ćemo morati pridavati sve više pozornosti kako bismo bolje razumjeli svijet koji nas okružuje i sve se brže mijenja.

LITERATURA

1. Del Pozo, M. On the Process of Supervision in Psychoanalytic Psychotherapy. U: B. Martindale, M. Moerner, M.E. Cid Rodriguez, J.P. Vidity (ur.), *Supervision and its Vicissitudes*, London: Karnac 2001; 35-59
2. Main, T. The ailment. *British Journal of Medical Psychology* 1957; 30(3):129-145.
3. Tutu, DM. No Future Without Forgiveness (Talijanski). Milano: Feltrinelli 2001; 191-210.
4. Urlić, I, Berger, M, Berman, A. *Žrtva, osveta i kultura oprosta*. Zagreb: Medicinska naklada 2014.
5. Benjamin, J. Beyond Doer and Done to: An Intersubjective View of Thirdness, *Psychoanalytic Quarterly* 2004; 73(1): 5-46.
6. Mare, P. De; Piper, R; Thompson, S. *Koinonia: From Hate, through Dialogue, to Culture in the Large Group*, London: Karnac 1991.
7. Martindale, B. Introduction. U: B. Martindale, M. Moerner, M.E.Cid Rodriguez, J.P.Vidity (ur.), *Supervision and its Vicissitudes*, XIX-XXVII London: Karnac 2001.
8. During, EH., Elahi, FM, Taieb, O, Moro, MR; Baubet, T. A Critical review of dissociative trance disorder and possession disorders: etiological, diagnostic, therapeutic, and nosological issues, (Review), *Canadian Journal of Psychiatry – Revue Canadienne de Psychiatrie* 2011; 56(4):235-42, Apr.
9. Della Badia, E. Supervision of Group Psychotherapy with Chronic Psychotic Patients. U: V.L. Schermer i M. Pines (ur.) *Group Psychotherapy of the Psychosis*, London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers 1999; 301-323
10. Urlić, I, Britvić, D. Group Supervision of Group Psychotherapy with Psychotic Patients, A Group-Analytic Approach, *Group Analysis*, London, 2007; Vol.40(2):269-284.
11. Nitsun, M. *The Anti-Group Destructive forces in the group and their creative potential*, London and New York: Routledge 1996; 195-196.
12. Hopper, E. *Traumatic Experience in the Unconscious Life of Groups*, London and New York: Jessica Kingsley Publishers 2003; 199-211.
13. Hicks, HH. „What are you?“ A recurring question in a cross-cultural psychiatrist's life and career, *Trans-cultural psychiatry* 2011; 48(1-2):37-52, Apr.
14. Magherini, G. *La sindrome di Stendhal*. (Talijanski), Firenca: Ponte alle Grazie 1989; 11-20.
15. Prestano, C.(ur) *Lo Verso English Papers*, 21-25. Palermo: Edizioni Anteprema. 2004.